

İleri Gözden Geçirilmiş Sürüm

>

Genel Dağıtım
23 Nisan 2020

Orijinal dili: İngilizce

İnsan Hakları Konseyi

Kırk dördüncü oturum

15 Haziran – 3 Temmuz 2020

3. gündem maddesi

Tüm insan haklarının ve kalkınma hakkı dahil kişisel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların desteklenmesi ve korunması

Hastalık salgınları ve fikir ve ifade özgürlüğü

Fikir ve ifade özgürlüğünün desteklenmesi ve korunması Özel Raportörünün Raporu

Özet

Fikir ve ifade özgürlüğünün desteklenmesi ve korunması Özel Raportörü David Kaye'in elinizdeki raporu İnsan Hakları Konseyinin 34/18 sayılı kararı uyarınca Konseye sunulacaktır. Raporda Özel Raportör koronavirüsü hastalığıyla (COVID-19) mücadele etmek için gerçekleştirilen bazı çabaların kanunilik, gereklilik ve oranlılık standartlarına uymadığı konusunda kaygılara yer vermiştir. Özel Raportör endişe verici beş alanı vurgulayarak bilgiye erişimin, bağımsız medyanın ve diğer özgür ifade haklarının salgının getirdiği zorluklarla baş etmede kilit öneme sahip olduğunu göstermektedir.

İçindekiler

	<i>Sayfa</i>
I. Giriş	3
II. Hastalık salgınları ve fikir ve ifade özgürlüğü	4
III. Küresel salgınlar sırasında beş zorluk	7
A. Kamu makamlarının elindeki bilgilere erişim.....	7
B. İnternete Erişim.....	9
C. Bağımsız medyanın korunması ve desteklenmesi.....	10
D. Halk sağlığı dezenformasyonu.....	13
E. Kamu sağlığı izlemesi.....	16
IV. Son yorumlar	17

I. Giriş

1. İçinde bulunduğumuz an, sağlığa ve demokratik toplumun temellerine dair ağır tehditler barındırmaktadır. Koronavirüsü hastalığı (COVID-19) salgınının, hastalık veya ölüm; aile, eğitim, kültür hayatında, siyasi özgürlükler veya yerel, ulusal ve küresel ekonomik yaşamda meydana getirdiği aksamlar sayesinde etkilemediği hiç kimse yoktur. Şu an tehdit halk sağlığına yönelik olsa da, hükümetler krizi demokratik bir toplumda güvence altına alınan özgürlükleri baskı altına almak için kullanmaktadır.

2. Geleceğe baktığımızda, iki şekilde ilerlememiz mümkün görünmektedir. İlki salgının küresel kamuoyunu uluslararası eşgüdüm ve işbirliğinin gerekliliğinin farkına varacak biçimde sarması, bu farkındalığında Birleşmiş Milletlerin etkinliklerine yol gösteren ilkelere yenilenmiş desteğe yol açmasıdır. Genel Kurul, salgına dair ilk kararı olan 74/270 sayılı kararında bu iyimser olasılığı ima etmiş olsa da, devlet ve kurumların bunu benimseyip benimsemediğini zaman gösterecektir. Bu yol seçilirse, salgın aynı zamanda tüm hükümetler ve politikacılar, ve dijital çağdaki tüm etkin aktörler için güçlü bir uyarı görevi görecektir ve onlara her türlü sansürün bir dizi insan hakkına müdahale anlamına geldiğini, bilgiye erişimin desteklenmesinin sağlığın, yaşamın, özerkliğinin ve iyi yönetişimin desteklenmesi olduğunu ve meşru hedeflere yönelik olduklarında bile kısıtlamaların kanunilik, gereklilik ve oranlılık standartlarına uyması gerektiğini kanıtlayacaktır.

3. Salgının devletleri sevk etmesi umulan yol, dünya çapında güçlendirilmiş insan hakları çerçevesinden geçmektedir. Bu İnsan Hakları Konseyinin destekleme fırsatı bulunduğu ve tüm devletlerin yerine getirme yükümlülüğü altında olduğudur yoldur.

4. Diğer yol, yaygın dikkat dağınıklığı ve insanların yerinden edilmesi sırasında fırsatçılığın, otoriter yetilerin ve yürütme gücünün orantısız kullanımının artmasının ve eşitsizliği, yoksulluğu ve diğer insan hakları ihlallerini artırabilecek ekonomik politikalarının yoludur. Bu yolda ilerlendiğinde, COVID-19 virüsü¹ yalnızca hastalık ve ölüm sebebi değil, aynı zamanda bir baskı patojenidir. Terörizmle Mücadelede İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Desteklenmesi ve Korunması BM Özel Raportörü tarafından öz biçimde dile getirildiği üzere: “Sağlık salgının ardından, belki de hemen peşi sıra gelen bir otoriter ve baskıcı tedbirler salgınıyla karşı karşıya kalabiliriz.”² Özellikle de virüsün kendisinin sansürü, fikir ayrılığının artan biçimde baskılanmasını, uzmanlığın ve bilimin kutuplaşması ve aşağılanması içeren bir ortamda ortaya çıkmış olmasından ötürü, bu ikinci yolun pek çok hükümetin seçeceği yol olacağından endişe etmek için sağlam sebepler bulunmaktadır.³

5. Bu açıdan bakıldığında dalgın aynı zamanda bir ifade özgürlüğü krizidir; doğal nedenlerden kaynaklanmış olsa da uyarı ve raporlama altyapılarını zayıflatan bilgi politikaları tarafından beslenmiştir. Ancak bilgi edinmelerine izin verilmeyen, bilgi kaynaklarına güveni azalmış olan ve kamu makamlarının kendilerine sunduğu açıklamalar propaganda ve dezenformasyon ağırlıklı olan bireyler ve topluluklar kendilerini hastalığa karşı koruyamaz.

6. Elinizdeki rapor bu veya gelecekteki herhangi bir salgın sürecinde herkesin fikir ve ifade özgürlüğü hakkının korunması için gerekli ve uygun adımlar konusunda acele hareket geçilmesi kaygısıyla hazırlanmıştır. Konuyu tamamen kapsama iddiasında olmayan bu raporda, salgın sırasında sağlık, barınma ve sürdürülebilir iş haklarından, yaşam, hareket, göç, protesto ve pek çok diğer hakkı içeren kapsamlı haklar listesinin tümü de ele alınmamaktadır. Bu rapor özellikle de küresel salgın karşısında bilginin tehdit, gözdağı ve cezalandırma tarafından engellenmeyen özgürce akışının sağlığı koruduğu ve kilit önemde toplumsal, ekonomik, siyasi ve diğer konularda politika tartışmalarına ve karar almaya

¹ Virüsün Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesince kararlaştırılan resmi ismi ağır akut slunum yetersizliği sendromu koronavirüsü 2'dir (SARS-COV-2).

² Selam Gebrekidan, “For autocrats and others, coronavirus is a chance to grab even more power”, New York Times, 30 Mart 2020.

³ Bkz., örn., International Center for Not for Profit Law, COVID-19 Civic Freedom Tracker, www.icnl.org/covid19tracker/?location=&issue=9&date=&type= adresinden erişilebilir. Ayrıca bkz. International Press Institute, COVID-19: Number of Media Freedom Violations by Region, available at <https://ipi.media/covid19-media-freedom-monitoring/>.

hizmet ettiği kabulüne dayanmaktadır. Raporda yanlış bilgilendirme sorununa karşı söylentilerin kamuya açık biçimde düzeltilmesi, zararlı aldatmacaların isminin konması ve komplo teorilerinin titiz bilimsel değerlendirmelere ve halk sağlığı uyarılarına üstün geldiği mecralara yanlış bilgilerin yönelmesini engelleyen, güvenilir bilginin paylaşılmasını destekleyen yasal çerçeveye dayanan bir yaklaşım önerilmektedir.

II. Hastalık salgınları ve fikir ve ifade özgürlüğü

7. Pandemilerin ve diğer hastalık salgınlarının popüler kurgusal anlatılarında çözümün tamamen tıbbi veya bilimsel olduğuna sıklıkla rastlanır. Ancak COVID-19'un ortaya çıkmasından uzun zaman önce Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) hastalık salgınlarıyla mücadelede bilginin ve sorumlu yönetişimin önemine dikkat çekmiştir. Örgüt, küresel bir hastalığın yönetilmesinde müdahalecilerin eşgüdümünün, hastalığın özelliklerinin tespitinin ve belirli sağlık müdahalelerinin tek başına yeterli olmayacağı uyarısında bulunmuştur. Salgınların yönetimi aynı zamanda "dinamik ve salgın geliştikçe evrimleşen çift yönlü iletişim" içeren bir bilgilendirme stratejisi olarak "risk iletişimini" gerektirmektedir.⁴ DSÖ gereğince risk iletişimi için üç unsur saptamıştır: (a) Yetkililerce "tehdidin doğasına dair ve insanların uygulayabileceği koruyucu tedbirler hakkında" bilgi sağlanması; (b) yetkililerin iletişime gereken düzenlemeleri yapmasını sağlayan kamusal ve bireysel korku ve kaygılara dair anlayış; ve (c) "ilgili yanlış bilgilendirmelerden haberdar olunmasını ve bunların uygun yöntemlerle ve ivedilikle düzeltilmesini" içeren söylenti yönetimi.⁵

8. DSÖ'nün salgın bağlamında bilgi yönetimi için sunduğu rehberlik uluslararası insan hakları hukukuyla uyumludur. Devletin kamuya güvenilir bilgi sunmasının önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda farklı dinleyici algılarına ve kaygılarına duyarlı ve cezalandırmaya değil düzeltmeye yönelik bilgi aktarımının önemi üzerinde durmaktadır. İfade özgürlüğü ve bilgiye erişimle halk sağlığı arasındaki bağlılık ilişkisi daha fazla vurgulanabilir. Öyle ki, Uluslararası Sağlık Tüzüğü küresel halk sağlığı politikalarının uygulanmasında "kişilerin onuru, insan hakları ve temel özgürlüklerine tamamen saygı gösterilmesini" gerektirmektedir.⁶

9. DSÖ rehberliği her ne kadar önemli olsa da, salgın sırasında fikir ve ifade özgürlüğüne dair bazı kilit soruları yanıtlamamaktadır. Bunlara örnek olarak: Devletin kamuyu salgın hakkında bilgilendirilmiş kılmak veya sağlık profesyonellerinin hastalığa ve ona müdahale yollarına dair küresel bilgiye erişimini sağlamak adına yükümlülükleri nelerdir? Yetkili makamların elinde bulunan salgına dair bilgilere kamu erişimi ne ölçüde olmalıdır? Devlet, kamunun yalnızca hükümet yetkilileri tarafından onaylanmış "meşru" bilgilere erişebilmesini sağlamak amacıyla kısıtlamalar uygulayabilir mi? Devlet salgına dair haber yapma konusunda medyaya kısıtlamalar uygulayabilir mi? Hastalığın gelişimini takip etme bakımından kilit önem kazanması olası olan izleme yöntemlerinden hangileri fikir ve ifade özgürlüğü konusunda kaygı uyandırmaktadır ve bunların kısıtlanması için hangi adımlar atılmalıdır?

10. Uluslararası insan hakları hukuku hükümetlere bunlar ve global sağlık krizi sırasında bilgi ekosistemine dair diğer sorular konusunda rehberlik etmektedir. Bu sorunlara insan hakları hukuku temelinde yanıt arandığında, fikir ve ifade özgürlüğünün halk sağlığıyla iç içe bir konu olduğunu görmek mümkün olmaktadır. En temel seviyeden başlayarak, İnsan Hakları Komitesi'nin 21/12 sayılı kararında yaptığı gibi, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplum için vazgeçilmez olduğunu ve kalkınmanın temel bir koşulu olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Benzer biçimde, Genel Kurul da 68/163 sayılı kararında özgür medyanın içerici bilgi toplulukları ve demokrasileri inşa etmede ve iyi yönetişimi desteklemedeki rolüne dikkat çekmiştir. Her iki kurum da yukarıda anılan kararlarında gazeteciliğin önemini vurgulamış ve özellikle de ifade özgürlüğü olmak üzere insanların çevrimdışı ortamlarda sahip oldukları hakların çevrimiçi ortamlarda korunması gerektiğini belirtmişlerdir. İnsan Hakları Komitesi, fikir ve ifade özgürlüğünde dair 34 (2011) sayılı kararının 2. bendinde fikir

⁴ Dünya Sağlık Örgütü, *Managing Epidemics: Key Facts about Major Deadly Diseases* (Cenevre, 2018), s. 34.

⁵ Agy.

⁶ DSÖ, *International Health Regulations* (2005), md. 3 (1).

ve ifade özgürlüğünün kişilerin tam gelişimi için olmazsa olmaz koşullar olduğunu ve herhangi bir toplum için vazgeçilebilir olmadığını vurgulamıştır. Bu ilkeler, bulaşıcı bir hastalıkla karşı karşıya kalındığında kaybolup gitmez.

11. Bu altta yatan ilkeler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinde, özellikle de fikir ve ifade özgürlüğünü güvence altına alan 19. maddede açıkça belirtilmiştir. Madde 19 (1)'e göre ifade özgürlüğü herhangi bir müdahaleye tabi olamaz. Madde 19 (2), ifade özgürlüğünü çok yönlü ("arama, edinme ve ulaştırma"), bakış açısıyla sınırlı olmayan ("her türlü bilgi ve düşüncüyü") sınırları olmayan ("ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın") ve biçimsel olarak açık uçlu ("veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla") bir hak olarak güçlü bir biçimde tanımlamaktadır. Madde 19 (3)'de hükümetlerin ifade özgürlüğünü kısıtlayabileceği dar zemin tanımlanmış olup, böylesine bir kısıtlamanın kanunla öngörülmesi, başkalarının haklarına veya şöhretine saygı için, veya ulusal güvenlik veya asayişin, halk sağlığı veya ahlakının korunması için gerekli olmasını gerektirmektedir. Böylesine bir kısıtlama gereklilik ve oranlılık kriterlerini karşılamalı ve yalnızca meşru bir hedefe yönelik olmalıdır. 17. maddede hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemeyeceği, onuru veya itibarının hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılmayacağı belirtilmektedir.

12. Salgın bağlamında ifade özgürlüğünün diğer ilgili hakları desteklediği görüşü Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde de yer almaktadır. Bu Sözleşmenin özellikle de 15 (1) (b) maddesi taraf devletlerin herkesin bilimsel ilerleme ve uygulamaların faydalanma hakkı olduğunu kabul ettiğini belirtmektedir. Devletler bilimsel bilginin yaygınlaşması için gerekli adımları atmakla yükümlü olup, 15. madde bilimsel araştırma için olmazsa olmaz özgürlüğe saygıyı vurgulamakta, bu da örtülü olarak da olsa, 19. maddede geçen ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın her türlü bilgi ve düşüncüyü arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğüyle doğrudan bağlantılıdır. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara dair 25 (2020) sayılı genel yorumunda 15. maddede kullanılan dilin, başka alanların yanı sıra, ifade özgürlüğünü ve bilimsel bilgiyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içeren akademik ve bilimsel özgürlüğün korunmasını içerdiğini vurgulamıştır. Başka bir deyişle, ifade özgürlüğü bireylerin, COVID-19 virüsüyle mücadeleyle ilgili bilgiler gibi, bilimsel gelişmeleri paylaşma ve bunlara erişebilme hakkını ve bu tür bilgi paylaşımının sağlanması için devletlerin buna göstermesi gereken saygıyı kapsamaktadır. Bilimsel bilgi ister profesyonel mecralar, ister sosyal medya, radyo ve televizyon yayıncılığı veya basılı gazetecilik aracılığıyla paylaşılıyor olsun, insan hakları hukuku işbu iletişimi hudutlara bakılmaksızın güvence altına almaktadır.

13. Yukarıda belirtildiği gibi, pek çok hükümet yetkili makamların elinde bulunan bilgilere erişim, halk sağlığı verilerinin haberleştirilmesi, bilginin çevrimiçi ve çevrimdışı paylaşımı ve diğer alanlarda ifade özgürlüğünü kısıtlamaya çalışmaktadır. Şimdilik herhangi bir sınırlamanın, 19 (3) madde uyarınca izin verilen, halk sağlığını koruma amacına yönelik olduğunu varsayacak olsak da, işbu kısıtlama yine de kanunilik ve gerekliliğin temel koşullarını sağlamalıdır.

14. Öncelikle "kanunla öngörülmesi" ölçütüne göre yasanın açıkça ifade edilmiş olmasının yanı sıra, anlamı ve etkilerinin bireylerin davranışlarını düzenlemelerine ve ihlallerden kaçınmalarına yer bırakacak biçimde açık olması gerekmektedir. Muğlak yasalar yürütme makamlarına haddinden fazla karar hakkı tanımakta, bireysel hakları ihlal ederken yasaya uydıklarını samimiyetten uzak biçimde iddia etmelerine olanak sağlamaktadır.⁷ Özel Raportörlük görevini yürütenler, özellikle de terörizm, aşırı milliyetçilik ve diğer ulusal güvenlik veya asayiş meselelerinde fazla genel yasal tanımlardan ve muğlak biçimde sunulan ayrıntılardan sıklıkla kaygı duymuşlardır.⁸ İnsan hakları mahkemeleri de böylesine yasaların

⁷ İnsan Hakları Komitesi, general comment No. 34, 24–26 bentler.

⁸ Bkz., örn., A/71/373, 23. Bent, Ayrıca bkz. özel usul makam sahiplerinin iletileri, iddia mektupları ve acil çağrılarını içeren dosyaları: LAO 1/2014; THA 12/2014; KEN 7/2014; MYS 8/2014; KEN 3/2015; CHN 5/2015; RUS 3/2015; TUR 3/2015; BRA 8/2015; MDA 5/2015; LVA 1/2016; GBR 13/2018. Tüm bu yazışmalara <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir. Bkz. Terörizmle mücadelede insan hakları ve temel özgürlüklerin desteklenmesi ve korunması Özel Raportörünün A/HRC/31/65, A/HRC/37/52 ve A/HRC/40/52 dahil olmak üzere ilgili raporları.

muğlaklığını sıklıkla eleştirmişlerdir.⁹ Bu standartlar kamu sağlığı acil durumlarında da hiç zayıflamadan geçerlidir.

15. İkinci olarak, devlet ifade özgürlüğünün kısıtlanması için meşru zemine atıfta bulunduğu, gereklilik ilkesine göre ifadeyle iddia edilen tehdit arasında doğrudan ve acil bir ilişkiyi göstermelidir.¹⁰ Gerekliliği göstermek devletin yükümlülüğü olup,¹¹ bunun sağlanmadığını göstermek şikayet sahiplerinin yükümlülüğü değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, gereklilik kistasının karşılanması için herhangi bir kısıtlamanın “kullanışlı”, “makul” veya “arzu edilebilir” olmaktan öte gereklilik taşıması gerektiği kararı doğrudur.¹² Gereklilik zımnen oranlılığı içerir, buna göre kısıtlamalar belirli bir hedefe yönelik olmalı ve hedef alınan kişilerin diğer haklarına orantısız biçimde müdahalede bulunmamalı ve üçüncü kişilerin haklarına karşı meydana gelen müdahale, müdahalenin yönelik olduğu çıkar bakımın haklı ve kısıtlı olmalıdır (A/HRC/29/32, 35. bent). Kısıtlama, arzu edilen sonucun elde edilmesine yönelik en az müdahaleci araç olmalıdır.¹³

16. Kanunilik, gereklilik ve oranlılık ilkeleri her durumda geçerlidir: COVID-19’un yol açtığı halk sağlığı tehdidiyle mücadele adına gözden çıkarılamazlar. Tam aksine, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin ifade özgürlüğüne atfettiği olağanüstü değer ve halk sağlığı politikalarına sağladıkları katkılardan ötürü kuvvetle geçerlidirler.¹⁴

17. İnsan Hakları Komitesi 34 sayılı genel yorumunun 5. bendinde olağanüstü hallerde fikir özgürlüğünün askıya alınmasının asla gerekmeceğini vurgulamıştır. Fikirlerin geliştirilmesinde ve halk sağlığı kriziyle mücadeleye yönelik çabalarda bilginin ve ifade özgürlüğünün önemi göz önünde bulundurulduğunda, devletler sözleşmenin 19. maddesi uyarınca yükümlülüklerini herhangi bir biçimde askıya almaktan kaçınmalıdır. Madde 19 (3) halk sağlığının korunması adına madde 19 (2)’deki haklara getirilebilecek gerekli ve orantılı kısıtlamalar için yeterli zemin sağlamaktadır. Dahası, Sözleşmenin 4. maddesi uyarınca, ulusun varlığını tehdit eden ilan edilmiş bir kamusal acil durumda dahi, devle tarafının Sözleşme uyarınca yükümlülüklerini askıya alan tedbirler kesinlikle durumun gerektirdikleriyle sınırlı olmalı, 19. maddenin olağan uygulamasında olduğu gibi ayrımcılık veya diğer uluslararası yasal yükümlülüklerin ihlalini içermemeli ve geçici süreli olmalıdır.¹⁵ Bir grup BM makamının mevcut pandemi sırasında dile getirdiği gibi “koronavirüsüne karşı herhangi bir acil müdahale orantılı ve gerekli olmalı ve ayrımcı olmamalıdır.” Bu grup aynı zamanda “virüse yanıt vermek için getirilen kısıtlamalar meşru halk sağlığı amaçlarına yönelik olmalı ve yalnızca aykırı fikirleri bastırmak için kullanılmamalıdır” vurgusunu yapmıştır.¹⁶

⁹ Bkz., örn., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince görülen aşağıdaki davakara dair bilirkişi raporları: *Big Brother Watch ve diğerleri – Birleşik Krallık*, başvuru No. 58170/13, No. 62322/14 and No. 24960/15, and *OOO Flavus ve dört diğer başvuru – Rusya*, başvuru No. 12468/15, No. 20159/15, No. 23489/15, No. 19074/16 and No. 61919/16. Bilirkişi raporlarına sırasıyla www.ohchr.org/Documents/Issues/Expression/Intervention_Big_Brother_Watch_v_UK.pdf and <https://freedex.org/wp-content/blogs.dir/2015/files/2018/05/Flavus-OOO-SR-intervention.pdf>, adreslerinden erişilebilir.

¹⁰ İnsan Hakları Komitesi, genel yorum No. 34, 35. bent

¹¹ Agy.

¹² See *The Sunday Times – Birleşik Krallık*, başvuru no. 6538/74, 26 Nisan 1979 tarihli karar, 59. bent

¹³ İnsan Hakları Komitesi, genel yorum No. 34, 35. bent

¹⁴ Amerikalar-Arası İnsan Hakları Komisyonun İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü Makamının “diğer insan haklarının kullanılması için veya demokrasinin güçlendirilmesi, düzgün işlemesi ve korunması için önemlerinden ötürü özel koruma altında olan ifade biçimleri vardır” kanaatinde bulunmuş olması aydınlatıcıdır. Bkz. *The Inter-American Legal Framework regarding the Right to Freedom of Expression* (2009), s. 11.

¹⁵ Ayrıca bkz. İnsan Hakları Komitesi, Olağanüstü hal durumunda Sözleşmenin hükümlerinin askıya alınmasına dair genel yorum No. 29 (2001), 5. ve 8. bentler

¹⁶ “COVID-19: States should not abuse emergency measures to suppress human rights – UN experts”, 16 Mart 2020.

III. Küresel salgınlar sırasında beş zorluk

A. Kamu makamlarının elindeki bilgilere erişim

18. İnsan Hakları Komitesi Sözleşmenin 19. Maddesinin kamu makamlarının elindeki bilgilere erişim hakkı içerdiğini belirtmiştir. Bu bilgiler bilginin tutulduğu format fark etmeksizin kamu kuruluşları tarafından tutulan kayıtları, kaynaklarını ve oluşturulma tarihini kapsar.¹⁷ Komite tarafından belirtildiği önceki Özel Raportörlük makamı sahibi tarafından onaylanarak atıfta bulundurulduğu üzere devlet tarafları kamu yararı taşıyan devlet bilgilerini önetkin biçimde kamusal alana taşımalıdır.¹⁸ Varsayılan durum, kamu yetkililerinin bilgi talebi gelmesini beklememeleri, tüm ilgili bilgileri teknik uzmanlığı olamayan kamunun anlayacağı biçimde yayımlamak ve böylelikle halk sağlığı önceliklerini destelemek gibi olumsuz bir politikaları olmalıdır. 2004 yılında Birleşmiş Milletler ve bölgesel uzmanların ifade özgürlüğüne dair ortak bildirimlerinde belirttiği üzere “kamu makamlarının kamu yararına olan bir dizi bilgiyi, talep olmasa bile önetkin olarak yayımlamaları gerekmektedir.”¹⁹ Halk sağlığı bağlamında DSÖ’nün iletişimlerde elde edilebilecek belirli çıktılar tarifi bilginin önetkin yayımlanmasına dair insan hakları standartlarının ardında yatan gerekçeleri göstermektedir. DSÖ’ye göre:

İlk olarak, olay hakkında erken, saydam ve anlaşılabilir iletişim etkilenen nüfus ve paydaşlarla diyalog kanalları oluşturur ve müdahaleye dair güven sağlar...

İkinci olarak, sık ama evrimleşen iletişim güvenilir ve dinamik bir ilişki kurulmasına yardımcı olarak nüfus ve bireylerin uygulayabilecekleri engelleyici davranışlar hakkında tavsiyeleri yerine ulaştırabilir.

Üçüncü olarak, iletişimde risk in kapsamı uzmanlık gerektirmeyen dilde açıklanmalı ve insanların uygulayabileceği pratik davranışlar da aynı şekilde aktarılmalıdır ...

Dördüncü olarak, iletişim yoluyla insanların durum, neler yapılmakta olduğu ve bu eylemlerin salgının kontrol altına alınmasındaki etkisi hakkındaki bilgisi güncellenerek hesap verilebilirlik sağlanmalıdır.²⁰

Bir birey halihazırda kamuya açık olmayan bir bilgiye erişim talep ettiğinde, hükümetin varsayılan konumu, kanunilik ve gereklilik ilkeleri ışığında meşru bir kısıtlama gösteremediği durumlarda söz konusu bilgiyi açıklamak olmalıdır.

19. Bilgi hakkı yalnızca 19. maddede bulunan tali bir özellik değildir. Aynı zamanda bölgesel araçlarla güvence altında alınmıştır.²¹ Dahası Çocuk Hakları Sözleşmesi (17. madde) ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede (9. madde) güvence altına alınmış ve çevre, yolsuzluk ve kalkınmayla ilgili araçlarda da tekrar vurgulanmıştır.²² Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının 16.10 sayılı amacının bir göstergesi kamunun bilgiye erişimi için anayasal, yasal veya politika düzeyinde güvenceler sunan ülkelerin sayısıdır.

20. Bir önceki özel Raportörlük makamı sahibi bilgi özgürlüğü yasalarının tasarımı ve uygulanmasında aşağıdaki ilkelerin kılavuz kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir: (a) azami düzeyde açıklama; (b) yayımlama yükümlülüğü; (c) açık idarenin desteklenmesi; (ç) istisnaların kısıtlı kapsamı; (d) erişimin kolaylaştırılması için süreçler; ve (e) açıklamanın öncelikli olması. (A/68/362, para. 76.) 19. Madde: Uluslararası Sansür Karşıtlığı Merkezi arkada yatan amaçları iyi tarif etmiştir: “Bilgi insanların hükümetlerin eylemlerini

¹⁷ Genel yorum No. 34, 18. bent

¹⁸ Agy., 19. bent, ve A/68/362, 28. bent

¹⁹ See www.osce.org/fom/38632. Ayrıca bkz. Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Komisyonun İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü Makamı, *The Inter-American Legal Framework regarding the Right to Access to Information*, 2. baskı, 7 Mart 2011, 32. bent

²⁰ DSÖ, *Managing Epidemics*, s. 35.

²¹ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, m. 9; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, m. 13; İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) m. 10.

²² Rio Çevre ve Kalkınma Bildirisi, 10. ilke; Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi, m. 13; 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi.

incelemesine izin verir ve bu eylemlere dair uygun ve bilgili tartışmanın temelini oluşturur.”²³ Pandemi gibi bir sağlık krizinin bilgiye erişimin önemini veya hükümetin halkın yüksek menfaatine göre işlevini sürdürmesini sağlamakta hesap verilebilirliğin rolünü azalttığı söylenemez. Tam aksine, kamusal sağlık tehdidi açık idare daha savunulur hale getirir, çünkü yalnızca hastalığın oluşturduğu tehdidin tam kapsamını bilen bireyler ve topluluklar uygun kişisel seçimlerde bulunabilir ve halk sağlığı kararları alabilir. Kamuyu güvenilir bilgiden yoksun bırakan hükümetler bireyleri tehdit altında bırakmakta olup, bilgiden yoksun bırakmayı ancak en dar zeminde ve meşru bir çıkarın korunmasının daha üst düzey gerekliliğiyle meşrulaştırabilirler. Hükümetlerin bireylerin paniklemesine yol açabilecek bilgilerin açıklanması konusunda haklı olarak endişelendikleri durumlarda, açıklamama sıklıkla tek seçenek değildir. Örneğin, bağlamına ve arka planına oturtulmuş bilgilerin paylaşılması hem kamu politikasına hem de ifade özgürlüğü güvencesine hizmet edebilir.

21. Salgın sırasında bazı hükümetlerin kamusal bilgilere erişim sağlama yükümlülüklerini yerine getirme kapasitelerini engelleyebilecek kaynak sınırlamalarıyla karşılaşmaları beklenebilir. Personelin yüz yüze görüşmemesi veya duruşmaların yapılamaması gibi sebeplerle sözleşmenin 19. maddesinin ihlalini teşkil etmeyecek geçici aksamaların olması belli bir ölçüde beklenebilir.²⁴ Ancak bu aksamalar yalnızca kamu sağlığı amaçları uyarınca makul görülebilir ve kapasite sınırlaması olmayan etkinliklerin gerçekleşmemesini haklı çıkarmak amacıyla kullanılmalıdır. Sosyal mesafe önlemlerinin bir süre daha devam edeceği veya tekrar devreye gireceği ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, hükümetler programlarını kriz boyunca devam ettirmelerini sağlayacak bilgiye erişim yaklaşımları geliştirmelidir.

22. Hükümetlerin bilgiye kamu erişimi sağlamak için kullandığı mekanizmalardan biri yetkililere, belgelere ve diğer bilgi kaynaklarına medyanın erişimini sağlamaktır. Bu halk sağlığı görevlilerinin veya diğer yetkililerin kamuya detaylı bilgi sunduğu ve bağımsız medya mensuplarının sorularını yanıtladığı düzenli basın açıklamalarını da kapsar. Maalesef, bilgiye erkin erişim sunmanın bu biçimine pek çok doğrudan müdahalenin gerçekleştiğine rağmen raporlar gelmiştir. Bu tarz sınırlamalar güvenilir bilgiye erişimin, bağımsız gazetecilerin yetkililere soru sorarak halk sağlığı talimatlarını açıklığa kavuşturmasının ve yetkililerin salgın sırasında aldıkları kararlara dair hesap verilebilir olmasının engellenmesi yönündedir.

23. Hükümetin medyaya açıklığı özellikle de kamu görevlilerinin kamuya tutarsız, açık olmayan veya başka sebeplerle kafa karıştırıcı olan bilgiler sundukları durumlarda önemlidir. Bir kamu sağlığı krizi sırasında amaç hükümetin doğru veya mümkün olduğunca doğru ve gerektiği gibi kesin olmadığı veya değişmekte olduğu belirtilen bilgiler ve açık ve dürüst rehberlik sunmasıdır. DTÖ'nün de belirttiği gibi risk iletişimi çift yönlü bir yoldur.²⁵ Medya hükümetlerin kamunun kaygılarını anlaması ve kamunun kaygılarını ve korkularını nasıl yönetmesi gerektiğini anlaması için vazgeçilemez bir araç sunmaktadır. Bu aracın sınırlandırılması, bilgi paylaşımının kilit bir unsurunun sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

B. İnternete Erişim

24. Küresel salgın anında, internete erişim hakkı tekrar vurgulanmalı ve sağlık hizmetleri politikası ve uygulamalarının, kamunun bilgilendirilmesinin ve hatta yaşam hakkının kilit bir unsuru olduğu kabul edilmelidir. Hatta açık ve güvenli internet günümüzde ifade

²³ The Public's Right to Know: Principles on Freedom of Information Legislation (Londra, 1999), s. 1.

²⁴ Örneğin, Hindistan Hükümeti, İçişleri Bakanlığının emri uyarınca bilgi gözetimi kurucu Merkezi Bilgi Komisyonunun closed for a period of 21 days tüm çalışanlarının 25 Mart 2020 tarihinden itibaren evden çalışacağını bildirmiştir. Komisyonun takviminde yer alan tüm oturumlar bu süre boyunca ertelenmiştir. Acil meseleler video konferansı yönetimiyle ele alınacaktır. Benzer biçimde Pakistan Hükümeti de vakalarla ilgili tüm toplantıların ertelendiğini bildirmiştir. Bkz. See Access Info Europe and the Centre for Law and Democracy, COVID-19 Tracker. www.rti-rating.org/covid-19-tracker/ adresinden erişilebilir.

²⁵ *Managing Epidemics*, s. 34.

özgürlüğünün kullanılmasının önde gelen gereksinimleri arasında sayılmalıdır (A/HRC/29/32, 11. bent; ayrıca bkz. A/HRC/17/27) İnsan Hakları Konseyi internete erişimin önemini tekrar dile getirmiştir. Konsey, 39/6 sayılı kararında bilginin çevrimiçi veya çevrimdışı paylaşılmasını engellemeye veya aksatmaya yönelik veya bunu kasten gerçekleştiren ve uluslararası insan hakları hukuku ihlali teşkil eden, gazetecilerin kamuyu bilgilendirme çabalarını zayıflatan, hizmeti engelleme saldırıları (DoS) gibi medya internet sitelerinin hukuk dışı veya keyfi olarak engellenmesi veya kaldırılmasını içeren tedbirleri kesin bir dille lanetlemiş ve devletlerin içerici ve barışçıl toplumlar inşa etmeye yönelik çabalara geri döndürülemez hasar veren bu tür tedbirleri durdurmaya ve bu tedbirlere kalkışmamaya davet etmiştir.

25. Benzer biçimde, 2015 yılında yayımlanan çatışma durumlarında ifade özgürlüğüne dair ortak bir açıklamada, Birleşmiş Milletler ve ifade ve medya özgürlüğü bölgesel gözlemcileri “İnternet içeriğinin filtrelenmesi, iletişim ‘kapatma düğmelerinin’ (yani iletişim sistemlerinin parçalarının tamamıyla kapatılmasının) kullanılması ve yayıncı tesislerinin fiziksel olarak kontrol altına alınması insan hakları hukukunda asla meşru görülemeyecek tedbirlerdir” demişlerdir.²⁶ Hükümetler sıklıkla internete erişimi engelleme yolunu seçmekte, bu çoğu zaman gayri-meşru amaçlarla ve her halükarda nüfusa orantısız etki yaparak gerçekleştirilmektedir. Yayımcıların ve ağların kapatılması hiçbir zaman gereklilik ölçütünü karşılamamaktadır (A/HRC/35/22, 14. bent).

26. Çok çeşitli gerekli hizmetlerin çevrimiçi platformlara aktarıldığı göz önünde bulundurulduğunda, internet engellemeleri yalnızca ifade özgürlüğüne değil, diğer temel haklara da müdahale anlamına gelmektedir (A/HRC/35/22, 15. bent). Salgın bağlamında internete erişimin kapatılmasının birden fazla örneğinin devam ettiğini görmek özellikle endişelendiricidir. Bunlar arasında en önde gelen örnek Hindistan Hükümetince Kaşmir’de uygulanan uzun süreli aksatmadır. 2019 yılında Hindistan Hükümeti pek çok BM makam sahibinin “Jammu ve Kaşmir halkının, sebep veren kabahat gerekçesi dahi gösterilmeden toplu olarak cezalandırmasının bir biçimi” olan uygulamayı başlatmıştır.²⁷ 2020 başlarında Hindistan Anayasa Mahkemesi hükümetin Kaşmir’de devam eden eylemlerini düzenli aralıklarla gerekçelendirmesi gerektiğine hükmetmiş olsa da, bu raporun yazıldığı sırada gelen bilgiler Kaşmir’deki insanların yalnızca az sayıda internet sitesine son derece kısıtlı bağlantı hızlarıyla erişebildiklerini göstermektedir. Kaşmir’deki sağlık profesyonelleri hükümet tarafından getirilen kısıtlamaların temel bilgilere erişimi zorlaştırdığını bildirmişlerdir.²⁸

27. Bu konuda tek örnek Hindistan değildir. Etiyopya Hükümeti 2020 yılı başında Oromia bölgesindeki internet hizmetlerine erişimi kapatmış ve gelen bilgilere göre ancak Mart sonunda kapatmayı sonlandırmayı taahhüt etmiştir.²⁹ Bangladeş Myanmar’dan gelen Rohingya mültecileri etkileyen bir internet karartması uygulamış, bunun üzerine 50 kuruluş COVID-19 salgını nedeniyle karartmanın sonlandırılması için çağrıda bulunmuştur.³⁰ Özellikle de COVID-19 şartlarında Myanmar’ın belli bölgelerinde internete erişim engellerinin devam etmesi hala ciddi bir endişe kaynağıdır.³¹ Diğer bağlamlarda, BM makam sahipleri Irak’taki hizmet aksamaları hakkında kaygılarını dile getirmişlerdir.³² Seçim dönemlerinde artan sayıda internete erişim engeli uygulanmış olup, bunun gerçekleştiği

²⁶ Bilridinin 4 (c) bendi www.osce.org/fom/66176 adresinden erişilebilir.

²⁷ “UN rights experts urge India to end communications shutdown in Kashmir”, 22 Ağustos 2019.

²⁸ Umar Lateef Misgar, “In Kashmir, slow internet throttles doctors’ coronavirus response”, *New Humanitarian*, 1 Nisan 2020.

²⁹ Laetitia Bader, “Millions of Ethiopians can’t get COVID-19 news”, Human Rights Watch dispatch, 20 Mart 2020; Agence France-Presse, “Ethiopia vows to end communications blackout as virus cases rise”, *The Guardian*, 31 Mart 2020.

³⁰ Bkz. Küresel Adalet Merkezi, “Bangladesh: end Internet blackout to protect public health of Rohingya refugees and host communities”, 2 Nisan 2020; Phelim Kine, “Internet curbs on Rohingya risk wider virus outbreak”, Physicians for Human Rights, 30 Mart 2020.

³¹ “UN experts concerned at surge in civilian casualties in northwest Myanmar after internet shutdown”, 18 Şubat 2020. Ayrıca bkz. MMR 6/2019, available from <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments>.

³² IRQ 4/2019. <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir.

ülkelere örnek olarak Kamerun, Çad, Gambiya ve Togo gösterilebilir.³³ 2018 yılında internete erişim engeli türlerinin her birini kapsayan yaklaşık 200 vaka tespit edilmiş olup, bunların üçte iki Hindistan'da, kalanı da büyük oranda Asya, Orta Doğu ve Afrika'da gerçekleşmiştir.³⁴

28. İnternete erişimin engellenmesi, insan hakları hukukunca her bir insan için güvence altına alınan ifade özgürlüğüne yönelik bir saldırıdır. Pandemi sırasında internete erişimin engellenmesi erişimi engellenen herkesin, ve temasta buldukları diğer kişilerin, sağlığına ve yaşamına tehdit oluşturmaktadır.³⁵ Bu uygulamalar herkesin, özellikle de sağlık çalışanlarının, sağlık bilgilerine erişim hakkına saldırıdır. En yerelden en küresel düzeye kadarı herkesi etkileyen bir sağlık acil durumu sırasında internet erişiminin kısıtlanması kabul edilemez.

29. İnternete erişim engelleri bir yana, salgın süreci ve sağlık hizmetlerine dair bilgilere dijital erişiminin önemi, erişim sağlanması için mevcut altyapının genişletilmesi gibi ciddi bir ihtiyaca dikkat çekmektedir. Bu alanda zorluklar hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında hem de gelişmekte olan ülkeler içerisindeki dijital uçurum bağlamında yer almaktadır. Dört milyardan fazla insanın hala internete düzenli erişimi bulunmamakta, bu insanların yüzde 90'ı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.³⁶ Dijital bağlantıyı desteklemek için, Dijital İşbirliğine dair Üst Düzey Panelin de belirlemiş olduğu gibi, daha fazla uluslararası eşgüdüm ve destek gerekmektedir.³⁷ Salgın sırasında ve sonrasında toplulukları ve bireyleri desteklemeye yönelik herhangi bir ekonomik teşvik paketi kapsamında şu an erişimi olmayanları kapsayacak biçimde broadband internet erişimini genişletmeye hatırı sayılır kaynak ayrılmalıdır. Bu yalnızca toplulukların erişiminin sağlanmasını değil, aynı zamanda tarihi olarak dezavantajlı olmuş grupların, özellikle de kadınların internete güçlü, anlamlı ve bedeli ödenebilir erişiminin sağlanması anlamına gelmektedir (bkz. A/74/493).

C. Bağımsız medyanın korunması ve desteklenmesi

30. Yukarıda da belirtildiği üzere, gazetecilik kamuya bilgi aktarımında, bireylerin haklarını kullanmalarını sağlamada, bilgilenip kamu sağlığı tehdidine karşı kendilerini ve topluluklarını koruyacak gerekli adımları alabilmelerini sağlayan fikirler oluşturmalarında vazgeçilmez bir rol oynar. Bu noktada bağımsız, sansürlenmeyen ve engellenmeyen medyanın³⁸ kendi kendini idarede oynadığı temel rolün tekrar vurgulanması gerekmektedir. Bu İnsan Hakları Konseyinin defalarca vurguladığı bir nokta olup, makam sahipleri görevleri bağlamında ifade özgürlüğü kapsamında bu konuya öncelik vermişlerdir. 7/36 sayılı kararıyla Konsey Özel Raportörü fikir ve ifade özgürlüğünün korunması ve desteklenmesi, nerede geçiyor olursa olsunlar görüş ve ifade özgürlüğü hakkının ihlallerine ve özellikle öncelikli olarak gazeteciler ve bilgi sağlama alanında çalışan diğer profesyoneller de dahil olmak üzere fikir ve ifade özgürlüğü hakkından yararlanmak veya bundan yararlanılmasını desteklemek isteyen kişilere yönelik ayrımcılık, tehdit, şiddet kullanımı, taciz, kovuşturma veya gözdağı hakkında bilgi toplamakla görevlendirmiştir.

31. Gazetecilerin güvenliğine ilişkin 39/6 sayılı kararında İnsan Hakları Konseyi aşağıdaki maddeleri kabul etmiştir:

³³ Bkz. Özel Raportörün 1/2019 sayılı dijital çağda ifade özgürlüğü ve seçimlere dair araştırma makalesi, Haziran 2019, CMR 2/2017, TCD 3/2016, GMB 1/2017 and TGO 1/2017 (atf.), s. 6. www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/ResearchPapers.aspx adresinden erişilebilir.

³⁴ Access Now, "The state of Internet shutdowns around the world: the 2018 #KeepItOn report" (Temmuz 2019).

³⁵ 19. Madde: Uluslararası Sansür Karşıtlığı Merkezi, "Coronavirus: access to the internet can be a matter of life and death during a pandemic", 31 Mart 2020.

³⁶ "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları – 9. Amaç – sanayi, yenilikçilik ve altyapı", BM Kalkınma Programı. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-9-industry-innovation-and-infrastructure.html> adresinden erişilebilir.

³⁷ Bkz. *The Age of Digital Interdependence: Report of the UN Secretary-General's High-Level Panel on Digital Cooperation* (Haziran 2019).

³⁸ İnsan Hakları Komitesi, genel yorum No. 34, 13. bent

(a) İçerici ve barışçıl bilgi toplumlari ve demokrasilerin inşasında ve işlevinde, bilgili yurttaşlık için, kamu işlerinde hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğu ortaya çıkarmak da dahil olmak üzere kamu kuruluşlarını ve yetkililerini hesap verebilir kılmada ifade özgürlüğü ve özgür, bağımsız, çoğulcu ve çeşitli çevrimiçi ve çevrimdışı medya büyük önem taşımaktadır.

(b) Gazeteciler, meslekleri gereği sıklıkla ailelerini de kapsayabilecek belirli gözdağı, tehdit, taciz ve şiddet tehlikesi altında olup, bu durum onların çalışmalarını devam ettirmesini engellemekte veya otosansür uygulamalarını teşvik etmekte ve toplumu önemli bilgi kaynaklarından mahrum bırakmaktadır.

32. Yine 39/6 sayılı kararında Konsey siyasi liderleri, kamu yetkililerini ve makamlarını medyaya ve tek tek gazetecilere karşı aşağılayıcı, gözdağı verici veya tehdit edici yaklaşımlar sergilemeleri ve böylelikle gazetecilerin güvenilirliğini ve bağımsız gazeteciliğin önemine duyulan saygıyı zedelemeleri konusunda uyarılmıştır.

33. Bunlar bu salgın sırasında ve gelecekte yaşanabilecek salgın krizlerinde gazeteciliğin canlı kalması ve vazgeçilemez rolünü oynayabilmesi için hükümetlerin yerine getirmesi gereken en temel gereksinimlerdir. Medyanın korunması yalnızca muhabirler için geçerli bir koruma olmayıp, aynı zamanda kamunun bilgilenme hakkının korunmasıdır. Dahası, gazetecilerin ve bilgiye erişimin korunması kaynakların ve kamu yararına bilgi ifşa eden kişilerin korunmasını da kapsamaktadır (bkz. A/70/361).

34. Yine salgın gazetecilere yönelik çok sayıda tehdidi gün yüzüne çıkarmış olup, artan sayıda rapor hükümetlerin haberciye zevali olduğunu ve yayımlanan bilgilere göre sorumlu davranmaktansa haberciliği kısıtladığını göstermektedir. Gazeteciliğe yönelik en endişe verici saldırı türlerinden bazıları aşağıda listelenmiştir.

35. **Gazetecilere kolluk kuvvetleri tarafından gözdağı verilmesi.** Dünyanın farklı yerlerinden çok sayıda rapor salgın hakkında haber yapan gazetecilere yönelik gözdağının, gazetecilerin alıkonulmasının ve sorgulanmasının, COVID-19 hakkında bilgi bulma araştırması yapan medya çalışanları ve insan hakları savunucularına yönelik diğer tür baskıların arttığını göstermektedir.

36. **Gazetecilere yönelik siyasi saldırılar.** Özgür ifadeyi hor gören ve ifade özgürlüğü kullanmak isteyen insanlara saygı duymayan bir kültürde gazetecilerin tam korunması mümkün değildir. Amerika Birleşik Devletleri³⁹, Macaristan⁴⁰, Tayland⁴¹ ve Filipinler örneklerinde görüldüğü gibi, son birkaç yılda gazetecilere ve sivil toplum simalarına yönelik devamlı saldırılar gerçekleşmektedir.⁴² Salgın sırasında hükümet yetkililerinin bireylerin alması gereken kamu sağlığı tedbirleri konusunda bilgileri haberleştiren kişileri aşağılamaktan kaçınması son derece önemlidir.

37. **Medya işleri için destekleyici ortam eksikliği.** Medya çalışanlarının vazgeçilemez rolü göz önünde bulundurulduğunda, hükümetler, çalışmalarını uygun olduğunda temel hizmetler olarak sınıflandırmak da dahil olmak üzere, bu kişilerin çalışmalarını desteklemelidir. Medya çalışanlarına işlerini yaparken salgın sırasında gerekli görülen koruyucu maske ve diğer gerekli teçhizat sağlanmalıdır. Destekleyici bir ortam aynı zamanda bağımsız medya kuruluşlarının da katıldığı açık basın toplantılarının düzenlenmesi ve yalnızca devlet medyası değil tüm medya kuruluşlarının kamu görevlilerine ve diğer bilgi kaynaklarına erişimlerinin sağlanmasını da içerir.

³⁹ “Trump attacks on media violate basic norms of press freedom, human rights experts say”, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu İfade Özgürlüğü Özel Raportörüyle ortak basın açıklaması, 2 Ağustos 2018. See ve USA 26/2017, <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir.

⁴⁰ “UN experts decry Hungary’s tough new measures against migrants and civil society”, insan hakları savunucularının durumu Özel Raportörü, barışçıl toplantı ve örgütlenme hakları Özel Raportörü, göçmenlerin hakları Özel Raportörü, insan hakları ve uluslararası dayanışma Bağımsız Uzmanı, eğitim hakkı Özel Raportörü ve ırkçılığın modern biçimleri, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlük Özel Raportörüyle ortak basın açıklaması, 11 Eylül 2018.

⁴¹ “United Nations expert dismayed over Thai leader’s intimidating statements against freedom of the press”, 1 Nisan 2015.

⁴² “Journalists’ killings: UN experts urge Philippines president-elect to stop instigating deadly violence”, 6 Haziran 2016.

38. **Yabancı gazetecilerin erişiminin korunması eksikliği.** COVID-19 salgınının küresel olması sınırları aşan biçimde erişilebilir olan haberciliğin sağlanmasını desteklemektedir. Bunun anlamı, hükümetlerin uluslararası basın habercilik yapmasını engellemesi gerektiğidir. Ne yazık ki, hükümetlerin yabancı basın temsilcilerine yönelik saldırgan tavırlarına dair pek çok örnek bulunmaktadır.⁴³

39. **Alıkonulmuş gazetecilerin salıverilmemesi.** DSÖ “özgürlüklerinden yoksun bırakılmış insanlar ve kapalı alanlarda yakın mesafede yaşayan ve çalışan insanlar[ın] ... genel nüfusa kıyasla... daha yüksek COVID-19 tehdidi altında olduğu[nu]” belirtmiştir.⁴⁴ Yine de dünyada pek çok ülkede gazeteciler parmaklıklar ardındadır. Gazetecileri Koruma Komitesi 250’den fazla gazetecinin şu an hapsedilerde tutulmakta olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Hiçbir medya çalışanı işi yüzünden hapsedilmemelidir. Yine de keyfi ve hukuksuz alıkoymaya maruz kalmış olan bu gazeteciler şimdi de sağlıklarını ve hayatlarını tehdit eden ek tehlikelerle karşı karşıyadır. Devletler salıvermeleri insani olarak göstermek istesinler veya istemesinler, alıkoymaları tüm gazetecileri salıvermeleri zorunludur. Alıkoymanın getirdiği ek tehlikeler göz önünde bulundurulduğunda, iftiranın yasaklanması veya terörizmle mücadele kisvesi altında gazeteciliği suç saymaya devam eden devletlerin pandemi sırasında bu tür davaları devam ettirmemeleri kilit öneme sahiptir.

40. Uzun vadede, devletlerin terörizmle, iftirayla veya diğer kategorilerle mücadele kapsamında kabul edilenler de dahil olmak üzere gazeteciliği suç sayan her yasa yürürlükten kaldırması da kilit öneme sahiptir. 2002 yılında yayımladıkları ortak bir bildirmede, Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının ve Amerikan Devletleri Örgütünün ifade özgürlüğü izleme yetkilileri “tüm cezai iftira yasaları kaldırılmalı ve gerek görülürse bunların yerine uygun asli iftira yasalar getirilmelidir” demişlerdir.⁴⁶ 2007 yılında kabul edilen Afrika’da basın özgürlüğüne ilişkin Masa Dağı Bildirgesi’nde hükümetlere cezai iftira ve hakaret yasalarının kaldırılması çağrısında bulunulmuştur. İnsan Hakları Komitesi de 34 sayılı genel yorumunun 47. bendinde devlet taraflarını iftiranın suç olmaktan çıkarılmasını ele almaya davet etmiş ve hapis cezasının hiçbir zaman iftira için oranlı bir cezalandırma olamayacağını belirtmiştir.⁴⁷

D. Halk sağlığı dezenformasyonu

41. 15 Şubat 2020 tarihinde Münih Güvenlik Konferans’ında bir konuşma yapan DSÖ Genel Sekreteri “yanlış haberler virüstün daha hızlı ve daha kolay yayılıyor ve bir o kadar tehlikeli” demiştir. DSÖ “bilgi salgını” [“infodemic”] ismini verdiği ve “söylenti, dedikodu ve güvenilir bilgi de dahil her tür bilginin hızla yayılması[nı]” içeren bir salgının meydana geldiğini belirtmektedir.⁴⁸ Dünya genelinde halk sağlığı yetkilileri COVID-19 sırasında dezenformasyon hakkında meşru kaygılar duymuşlardır. Güvenilir bilgiler, art niyetle paylaşılmış olsun veya olmasın, özellikle de hatırı sayılır dinleyici kitlesi olan bireyler tarafından yayıldığında, ağır hasara yol açabilmektedir. DSÖ’ne göre “bilgi salgınlarının

⁴³ Örneğin, Mısır Devlet Enformasyon Dairesi COVID-19’a dair haber yapan bir *Guardian* gazetesi muhabirinin basın kartını, haberin gazetecilik standartlarını karşılamadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. “Egypt revokes credentials of Guardian journalist”, International Press Institute, 18 Mart 2020.

Ayrıca bkz. Joel Simon, “How not to fight Chinese propaganda”, *Columbia Journalism Review*, 21 Şubat 2020, ve Jon Allsop, “China expels American journalists at the worst possible time”, *Columbia Journalism Review*, 18 Mart 2020.

⁴⁴ DSÖ, “Preventing COVID-19 outbreak in prisons: a challenging but essential task for authorities”, 23 Mart 2020.

⁴⁵ Committee to Protect Journalists, “Release all jailed journalists now”, 30 Mart 2020.

⁴⁶ www.oas.org/en/iachr/expression/showarticle.asp?artID=87&IID=1 adresinden erişilebilir.

⁴⁷ Ayrıca bkz. Raporörlük makamı sahiplerinin yazışmalarında ifadelerinin içerikleri dolayısıyla alıkonulan bireylere dair belirli endişeleri: AGO 1/2015, AZE 1/2017, KHM 3/2016, LBN 1/2016, MYS 6/2018, MMR 7/2017, NGA 2/2018, NGA 3/2019 and THA 3/2017. <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir. Bunlar gazeteciliğin suç sayılmasına dair tüm yazışmaların küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

⁴⁸ DSÖ, *Managing Epidemics*, s. 34.

başarılı yönetimi (1) izleme ve tespit, (2) çözümlenme, (3) kontrol ve hasar azaltma tedbirlerine bağlıdır”⁴⁹

42. Yukarıda da belirtildiği üzere, DSÖ rehberliğinin genel yönelimi, bunları düzeltilebilirlik adına söylentileri de ele almayı içeren risk iletişimini vurgulamaktır. Bu genel rehberlik, yanlış bilgilerin yasaklanması konusunda görüş bildirmese de, insan hakları izleme çalışanları ve yetkililerinin konumuyla tutarlıdır. Dezenformasyona yönelik her yaklaşımda kanunilik ve gereklilik ilkeleri uygulanmalıdır. Özellikle dikkat edilmesi bir nokta “dezenformasyon” kavramının hukuki tanımının özellikle zor olduğu ve çeşitli tanımların yürütme makamlarına neyin dezenformasyon, neyin hata, neyinse doğru olduğuna karar verme konusunda fazla serbesti tanıdığıdır. Dahası, Birleşmiş Milletlerin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının ve Amerikan Devletleri Örgütünün ifade özgürlüğü izleme yetkililerinin yakın zamanda yayımladıkları ortak bir bildiri de vurgulandığı üzere “salgına yönelik bilgilerin suç sayılmasına yönelik her türlü girişim kurumsal bilgilere karşı güvensizlik yaratabilir, güvenilir bilgiye erişimde gecikmelere sebep olabilir ve ifade özgürlüğünü sekteye uğraticı etkisi olabilir.”⁵⁰ Başka bir deyişle, dezenformasyonun cezalandırılması orantısızdır, yanlış bilgileri bastırma amacına ulaşmadığı gibi bireylerin değerli olabilecek bilgileri paylaşmaktan caydırmaktadır.

43. Bilgi yönetimine hükümet yükümlülükleri ve özellikle de internet arama ve sosyal medya alanlarında faaliyet gösteren şirketler olmak üzere, şirket sorumlulukları açısından bakılabilir.

1. Hükümetler ve salgın dezenformasyonu

44. Her ne kadar salgınla ilgili yanlış bilgilere dair kamusal tartışmalar büyük ölçüde hükümetlerin ve özel şirketlerin böylesine bilgileri kaldırmak ve onları yayanları cezalandırmakla ilgi atacağı adımlara odaklanmış olsa da, hükümetlerden başlamak önemlidir. İfade özgürlüğü ve “sahte haberler”, dezenformasyon ve propagandayla ilgili 2017 yayımlanan ortak bildiriye, bir dizi basit ve görünüşte bariz noktaya değinilmiştir. Bunlar:

Devlet aktörlerinin yanlış olduğunu bildikleri veya yanlış olduğunu bilmelerini beklemenin makul olduğu ifadeleri (dezenformasyon) veya doğrulanabilir bilgileri fütursuzca göz ardı eden ifadeleri (propaganda) oluşturmaması, oluşturanları desteklememesi ve teşvik etmemesi veya daha fazla yayması gerekir.

Devlet aktörleri ulusal ve uluslararası hukuki yükümlülükleri ve kamuya karşı görevleri uyarınca kamuyu ilgilendiren ekonomi, halk sağlığı, güvenlik ve çevre gibi konular da dahil olmak üzere güvenilir bilgi yaymaya özen göstermelidir.⁵¹

45. Maalesef, devlet aktörlerinin COVID-19 virüsünün kökeni, salgına dair sorumluluk, ülkelerinde COVID-19’ın varlığı ve yaygınlığı, semptomlara karşı kullanılabilecek ilaçlara erişim gibi konularda doğrulanmamış ve sıklıkla fütursuz iddialarda buldukları ve diğer zararlı beyanlar verdiklerine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Er ya da geç yanlış olduğu kanıtlanan bu tür iddialar hükümet bilgi kaynaklarına güveni zedelemekte, bu da kamusal güvensizliği halk sağlığı makamlarının etkili ve etkililiği kanıtlanmış politikalar uygulamakta zorluk çekeceği seviyeye taşıma tehlikesini barındırmaktadır.

46. COVID-19 salgını şimdiden insanların çare arayışını çabuk kar kaynağına dönüştürmeyi hedefleyen küçük bir madrabazlık endüstrisi yaratmıştır. Bu tarz çıkarıcıların varlığı ABD Gıda ve İlaç Kurumunu pek çok şirketi vaat ettikleri tedavilerin düzeltilmezse hukuki işleme yol açabilecek sahtecilik teşkil ettiği konusunda uyarıya itmiştir.⁵² Bu tür tüketici koruma yasaları, özellikle de salgın sırasında halk sağlığını koruma çabalarında yaşamsal öneme sahip olabilir. Bu tarz sahte iddialar, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası

⁴⁹ Agy.

⁵⁰ “COVID-19: Governments must promote and protect access to and free flow of information during pandemic – international experts”, 19 Mart 2020.

⁵¹ Ortak bildirinin 2 (c) ve (d) bentleri.

⁵² Bkz., örn., ABD Gıda ve İlaç Kurumu, warning letter MARCS-CMS 604885 6 Mart 2020. Available at <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/colloidal-vitality-llc-vital-silver-604885-03062020> adresinden erişilebilir.

Sözleşmesinin madde 19 (3)'de anılan kısıtlara uyulduğu sürece tabii ki yasaklanabilir ve cezalandırılabilir.

47. COVID-19 salgınıyla ilgili başka türde dezenformasyon dünya çapında geleneksel ve sosyal medya aracılığıyla yayılmaktadır. Bunlardan bazıları genelde devletler-arası anlaşmazlıklarla ilgili, endişe verici siyasi suçlama taktikleri olup, salgının yarattığı tehlikeye göğüs germek için gereken uluslararası işbirliğine hizmet etmemektedir. Karantinalara dair bilgiler, sözde sağlık tavsiyeleri ve eğer yaygın olarak uygulanırsa bireylerin sağlığına zarar verebilecek diğer doğrulanmamış iddialar gibi dezenformasyon türleri daha tehlikeli olabilir. Bu tür dezenformasyonla mücadelede hükümetlerin göstereceği çabalar yukarıda bahsi geçen ilkelere dayanmalı: kamuyu tam, dürüst ve evrimleşen iletişimi, bağımsız basın korunmasını ve desteklenmesini ve hak sağlığına zarar verebilecek dezenformasyonun titizlikle ve kamusal olarak düzeltilmesini içermektedir. Salgınla ilgili olmayan alanlarda da devletler bağımsız medya ve medya okuryazarlığını destekleyen eğitim ortamları için destekleyici ortam yaratmak ve bireylere doğrulanabilir ve doğrulanamaz iddialar arasında ayırım yapabilmelerini sağlayacak eleştirel düşünme yollarını başka biçimlerde ulaştırmaya çalışmalıdır.

48. COVID-19'un ortaya çıkmasıyla pandemiye dönüşmesi arasında geçen kısa sürede, bir dizi devlet salgına dair dezenformasyonu cezalandırma amacı taşıdığı söylenen yasalar geçirmişlerdir. Böylesine yasalar kişinin enfeksiyon durumuna dair bilgiler bağlamında mahremiyeti korumayı amaçlıyor olabilir. Bu hükümler Sözleşmenin 17. maddesinde belirtilen standartlarla uyumlu olmalıdır. Ancak yaklaşım genelde Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin de üye devletlere önerdiği gibi gerektiği durumlarda dezenformasyonla orantılı ve parlamento ve ulusal insan hakları kurumlarını da içeren düzenli izlemeye tabi biçimde mücadele edilmesi yönünde olmalıdır. Dezenformasyonla mücadele tedbirleri asla gazetecilerin ve medya aktörlerinin işlerini yapmasına engel olmamalı veya internet içeriğinin usulsüzce engellenmesine yol açmamalıdır. Bu standartlara uymayan kısıtlamalar getirmiş olan ülkeler bunları acilen yürürlükten kaldırmalıdır.⁵³

49. 2017 ortak bildirisinin yayılmasına dair genel yasakların "sahte haberlerin" veya "nesnel olmayan bilgilerin" insan haklarıyla uyumsuz olduğu ve yok edilmesi gerektiği gibi muğlak ve birden fazla anlama gelebilen fikirlere dayandığı konusunda açıktır.⁵⁴ Dezenformasyona yönelik muğlak yasaklar aslında hükümet yetkililerine, madde 19 (3)'ün gereklilik ve oranlılık gereksinimlerine aykırı olarak kamusal ve siyasal alandaki bilgilerin doğruluğunu veya yanlışlığını belirleme gücü vermektedir.⁵⁵ Bu tarz yasakların getirilmesiyle ilgili mevzuat Birleşik Krallık, Etiyopya, Fransa, İtalya, Malezya, Pakistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerde kabul edilmiştir.⁵⁶

50. Pek çok ülkede hali hazırda "yanlış bilgi" yasaları mevcut olup, bunların ana amacı veya etkisi hükümetin eleştirilmesini ve hükümet veya yetkililerin istemediği haberlerin yapılmasını engellemektir. Malezya örneği, her ne kadar devlet 2018 tarihli ve 803 sayılı Sahte Haber Karşıtı Yasa'yı ilga etmiş olsa da endişe vericidir. İşbu yasa herhangi birinin bilerek ve art niyetle sahte haber veya sahte haber içeren yayınları yaratmasını, başkalarına sunmasını, yayımlamasını, basmasını, dağıtmasını veya yaymasını suç saymıştır. (4. madde, 1. bent). Yasa suça yönelik hatırı sayılı para cezaları, hapis cezası veya her ikisini öngörmüştür. İktidarın değişmesinden sonra yasaya muhalefet büyük ölçüde etkili olmuş

⁵³ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin "Press freedom must not be undermined by measures to counter disinformation about COVID-19", 3 Nisan 2020 tarihli açıklaması.

⁵⁴ İtalya'ya gönderilen bir yazışmada (ITA 1/2018), sahte haberlerle mücadele protokolünün "açıkça temelsiz ve taraflı haberler", "yanlış" ve "sahte" gibi tanımlanmamış terimler içerdiği ve yasaklanan içeriği gerekli açıklıkla belirtmediği, böylelikle de Sözleşmenin 19 (3) maddesinin kanunilik ilkesini ihlal ettiği belirtilmiştir. 15 Mayıs 2018 tarihli yanıtında İtalya Hükümeti fikir ve ifade özgürlüğü dahil olmak üzere temel hakları koruma kararlılığını tekrar vurgulamıştır. İşbu yazışmada hükümet protokolün yalnızca seçim dönemi için uygun göüldüğünü ve artık yürürlükte olmadığını belirtmiştir. Yazışma ve yanıt <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir.

⁵⁵ Özel Raportörün araştırma makalesi (1/2019) s. 9–10.

⁵⁶ Bkz. Özel Raportörün Etiyopya ziyaretini takiben yayımladığı görev sonu açıklaması www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25402&LangID=E; and FRA 5/2018, ITA 1/2018, MYS 1/2018, MYS 6/2018, PAK 13/2015, RUS 4/2019 and GBR 4/2015.

ve fesih yasası 2019 Aralık ayında parlamentodan geçmiştir.⁵⁷ Yine de Malezya Hükümeti şu an bireyleri COVID-19 hakkında sahte bilgi yayma suçundan kovuşturmak için olağan ceza yasasını kullanıyor görünmektedir.⁵⁸ Benzer biçimde, 2019 yılında kasti “çevrimiçi yanlışlar” konusunda bir yasa geçiren Singapur’un da yeni yetkilerini salgına dair bilgilere müdahale amacıyla kullanacağına dair endişeler mevcuttur.⁵⁹

2. İnternet aramaları ve sosyal medya

51. Özel arama motoru ve sosyal medya firmaları, makul biçimde, platformlarında zararlı halk sağlığı dezenformasyonun yayılmasına olanak sağlamama konusunda hatırı sayılır baskı altındadır. Pek çok şirket şimdiden COVID-19 virüsüyle ilgili yanlış bilgilerin yayılmasını engellemek için sert adımlar atmıştır. Bu firmalardan çoğu ne zaman hastalıkla ilgili bilgi aransa sayfa başlarındaki bir sonucun bir halk sağlığı kuruluşundan doğrulanmış bilgileri göstermesini sağlayan yaklaşımlar geliştirmiştir. Diğer firmalar, örneğin “insanları tıbbi müdahaleye başvurmaktan caydıran veya tehlikeli maddelerin sağlığa olumlu etkileri olduğunu iddia eden” içeriği kaldırmak gibi mevcut politikalarını sürdürmektedir.⁶⁰ Twitter “zarar verici” tanımını “yetkili küresel ve yerel halk sağlığı bilgi kaynaklarının sunduğu rehberliğin doğrudan tersini savunan içerik” olarak genişletmiştir.⁶¹ Bir analist, platformların “yanlış bilgileri ve diğer istismar amaçlı içeriği kaldırmada ve [DSÖ gibi kaynaklardan] güvenilir içeriği artırmada sıra dışı sert” davrandıklarını saptamıştır.⁶² Aynı zamanda, sosyal mesafe gibi halk sağlığı tedbirleri şirketleri içerik moderatörü işgücünü çok azaltmaya itmiş, bu da otomasyonun araçları kullanımını ve olası hataları artırmıştır.⁶³

52. COVID-19 salgını sırasında da açıkça görüldüğü üzere, sosyal medya ve arama motoru şirketlerinin kamusal söylem ve bireylerin platformlarında ve platformları dışında hakları üzerinde çok büyük etkisi vardır. Özellikle de otomasyon araçlarının vurgulanması bağlamında, halk sağlığına ciddi hasar verebilecek hataların yapılması olasıdır. Böylesine hasar başka etmenlerin yanı sıra doğrulanmış ve faydalı halk sağlığı bilgilerinin kaldırılması ve bunların bir kez kaldırıldıkları için sonrada olumsuz olarak anılgelmesi veya sağlık risklerine yol açabilecek içeriğin veya bunları paylaşan kullanıcıların platformdan çıkarılmaması yoluyla gerçekleşebilir. Ayrı bakış açısı ayrımcılığı olasılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, salgın sırasında hükümet tavsiyeleriyle tutarsızlık gösteren protestolara dair bilgilerin paylaşılması gibi meselelerde sosyal medya şirketleri politikalarının bu tür tüm gösteriler için geçerli olmasını ve protestocuların bakış açıları temelinde ayrımcılık yapılmamasını sağlamalıdır. Bunlar ağır sorumluluklar olup, özellikle de çalışanları halk sağlığı politikaları yüzünden düzenli toplantılar yapamayan şirketler için insan haklarına özen yükümlülüğünü gerçekleştirmesini zorlaştırmıştır. Yine de bu sorumluluk, tam da salgın şartlarında, devam etmektedir.

53. Salgın sırasında insan haklarına yönelik zararları engelleme veya azaltma sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan şirketlerin içerik politikalarının sağlık ve yaşam hakkı üzerindeki etkilerini saptayabilmek için özen yükümlülüğü çalışmalarını düzenli sürdürmeleri gerekmektedir (bkz. A/HRC/38/35). Kamusal tehdidin doğası düşünüldüğünde, şirketlerin politikalarının azami şeffaflığını ve çok etkinliklerini yürüttükleri her yerde yalnızca halk sağlığı makamlarıyla değil aynı zamanda etkilenen topluluklarla etkileşime geçmeyi hedeflemeleri gerekmektedir. Tek başına otomasyon kullanmanın sağlık ve insan

⁵⁷ “Finally, Dewan Negara approves repeal of Anti-Fake News Act”, *The Star*, 19 Aralık 2019.

⁵⁸ 19. Madde: Uluslararası Sansür Karşıtlığı Merkezi, “Malaysia: Stop using repressive laws to counter misinformation about coronavirus”, 24 Mart 2020.

⁵⁹ Arkaplan için bkz. SGP 3/2019, ve 5 Nisan tarihli Cenevre’deki Birleşmiş Milletler Ofisi ve diğer uluslararası kurumlara Özel Raportörün mektubu letter dated 5 July 2019 from the Permanent Representative of the Singapore <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden erişilebilir.

⁶⁰ YouTube Help, “Coronavirus disease 2019 (COVID-19) updates”, FAQ: How is YouTube fighting misinformation around coronavirus (COVID-19)? <https://support.google.com/youtube/answer/9777243?hl=en> (erişim 6 Nisan 2020).

⁶¹ Vijaya Gadde and Matt Derella, “An update on our continuity strategy during COVID-19”, Twitter, 16 Mart 2020.

⁶² Evelyn Douek, “COVID-19 and social media content moderation”, *Lawfare*, 25 Mart 2020.

⁶³ Facebook, “Keeping our platform safe with remote and reduced content review”, 19 Mart 2020.

hakları bakımından olumsuz etkileri olabileceğinden, şirketler özellikle de politika ve uygulamalarını gözden geçirerek COVID-19 bilgileri için moderatörlerin mümkün olduğunda kısa sürede bu işi üstlenebilecek hale gelmesini sağlamalıdır (bkz. A/73/348).

E. Kamu sağlığı izlemesi

54. COVID-19 virüsü pozitif virüs testlerini takip etmek ve hastalığın yayılımını gözlemlemek amacıyla izleme araçlarının kullanımına olan talebi artıracaktır. Halk sağlığı meselesi olarak bu istek tamamen anlaşılabilir. Halk sağlığı yetkilileri hastalık izlemeyi “gerçekleştirilen müdahalelerin kapsama alanını ve etkisini göstermek” için gerekli görmektedir.⁶⁴ Bazı devletler güçlü sağlık izlemesi uygulamalarını devreye almış olsa da, (bu rapor yazılırken) bunun insan hakları ve halk sağlığı etkilerini değerlendirmek için çok erkendir. Örneğin Kore Cumhuriyeti’nde, Bulaşıcı Hastalık Kontrol ve Engelleme Yasası uyarınca halk sağlığı makamlarının salgın sırasında ülke genelinde kişisel sağlık verisi toplamaya yönelik geniş yetkileri bulunmaktadır. Ancak yasa güçlü hastalık izlemeye mahremiyet güvenceleri getirerek olanak tanıdığı gibi, hükümet yetkililerinin temas takibi kanısında temel bilgileri kamuya paylaşmasını da gerektirmektedir. Bu bakımdan yasanın hem hükümetin sağlık politikası gereksinimlerini, hem de kamunun bilgilendirilme hakkını sağladığı söylenebilir.⁶⁵ Hükümetlerin veri toplamaya izin verdiği yerlerde bile bu tür veri toplamanın sıkı kişisel veri koruma güvenceleri ve zaman sınırlaması içermesi ve Kore Cumhuriyetinde görüldüğü gibi kamunun bu tür veri toplamanın sonuçlarından haberdar olma hakkını sağlaması zorunludur.

55. Devletler izleme araçları geliştirirken, İnsan Hakları Konseyi yakın zamanda gerçekleşen kapsamlı ve aşırı, toplu ve belirli hedefleri olan izlemenin en temel kanunilik, gereklilik ve oranlılık ve meşru amaç ölçütlerini karşılamamış olduğunu göz önünde bulundurmalıdır (bkz. A/HRC/27/37). Fikir ve ifade özgürlüğü özel raportörlük makamı sahipleri uzun süredir devlet izlemesinin ifade özgürlüğünü sınırlamanın bir aracı olarak kullanılmasından endişe duymaktadır (bkz. A/HRC/23/40 ve Ek. 1 ve A/HRC/41/35). COVID-19 virüsü taşıyan kişilerin temaslarını takip etmenin bir kamu sağlığı gereksinimi olmasından ötürü daha fazla ve ihtimalle daha da müdahaleci izleme yapılması için baskının artmasına neden olacaktır.

56. Büyümekte olan özel izleme araçları endüstrisi hükümetler ve özel aktörler tarafından iletişimin ve verilerin izlenmesi riskini büyük ölçüde artırmıştır (A/HRC/41/35). Pek çok özel izleme şirketinin geçmişinde insan haklarına sorunlu destek veya ihlal yer almakta olup, bazılarının şimdiden COVID-19 izleme alanına girmeye çalıştığı bilinmektedir.⁶⁶ Bu tür özel aktörler güçlü ve saydam kamu denetimine tabi olmaları ve kendilerinin de İş Dünyası ve İnsan Haklarına Dair Rehber İlkeleri Benimsemeleri gerekmektedir.

57. İzlemenin uluslararası insan hakları hukukuyla tutarlı biçimde gerçekleştiğini sağlamak için pek çok unsurun yerine getirilmesi gerekmektedir. Salgın sırasında izlemeye yön vermesi gerek ilkeler aşağıda sıralanmıştır:⁶⁷

(a) Herhangi bir izleme yetkilendirilmesi kesin ifade edilmiş ve kamunun erişebileceği yasalarla belirlenmesi ve yalnızca (halk sağlığının korunması gibi) meşru bir hedefin gerçekleştirilmesi için gerekli olduğunda uygulanmalıdır;

(b) Belirli bireylerin izlenmesi için onay verilmesi, tercihen bir yargı makamı tarafından gerçekleştirilecek bağımsız bir değerlendirmeye ve zaman, yer, usul ve kapsam açısından gereken sınırlandırmalara tabi olmalıdır.

⁶⁴ DSÖ, *Managing Epidemics*, s. 33.

⁶⁵ Eun A Jo, “A democratic response to coronavirus: lessons from South Korea”, *The Diplomat*, 30 Mart 2020.

⁶⁶ Bkz., örn., Lorenzo Franceschi-Bicchieri, “We saw NSO Group’s Covid-19 software in action, and privacy experts are worried”, *Vice*, 2 Nisan 2020.

⁶⁷ The principles are drawn from A/HRC/41/35, 50. bent. Ayrıca bkz. the joint statement of several civil society organizations entitled “States use of digital surveillance technologies to fight pandemic must respect human rights”, 2 Nisan 2020.

- (c) Bireylerin ve denetim kuruluşlarının izlemenin meşru halk sağlığı amaçlarına yönelik gerçekleştirildiğini teyit edebilmesi için eksiksiz kayıt tutulması gerekmektedir;
- (ç) Toplanan tüm kişisel veriler kişisel bilgilerin halk sağlığı amacıyla yetkilendirilmemiş kişilerin eline geçmesini engellemek amacıyla sıkı mahremiyet koruma uygulamalarına tabi olmalıdır;
- (d) Kişinin iletişimin içeriği gibi bazı kişisel bilgiler veri toplamadan muaf tutulmalı ve böylesine verilerin herhangi bir hükümet veya üçüncü kişiler tarafından, halk sağlığı acil durumuyla ilgili olmayan amaçlar da dahil, amacına aykırı kullanılmasını engellemek için güvenceler getirilmelidir.
- (e) Kişisel veriler anonim hale getirildiğinde, devlet veya veri toplamada yer alan her üçüncü taraf anonimleştirmenin gerçekleştirildiğini kanıtlayabilmelidir.

IV. Son yorumlar

58. “Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olabilir misiniz?”⁶⁸ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin herkesin müdahaleye maruz kalmandan fikir sahibi olma hakkını güvenceye alan 19 (1) maddesiyle, 19 (1) maddedeki herkesin hudutlara bakılmaksızın ve her türlü medya aracılığıyla her türlü bilgiyi ve fikriyi arama, edinme ve ulaştırma hakkı güvencesini bağlayan teoriyi siyaset filozofu Hannah Arendt yalnızca bu yedi sözcüğü kullanarak özetlemiştir.⁶⁹ Arendt ayrıca: “Herkes mütemadiyen yalan söylüyorsa, (...), artık hiç kimse hiçbir şeye inanmaz. ... Artık hiçbir şeye inanamaz hale gelmiş bir halk da hiçbir konuda karar veremez. Sadece eylemde bulunma kabiliyetinden değil, düşünme ve muhakeme etme kabiliyetinden de mahrum kalır. Ve bu hale gelmiş bir halka dilediğiniz her şeyi yaptırabilirsiniz” demiştir.⁷⁰

59. Hannah Arendt neden bahsettiğini iyi biliyordu. Nazi Almanya’sından kaçmak zorunda kalmış bir totaliterlik teorisyeni olarak insan hakları hukukun kesişen temel ilkeleri hakkında -fikir, ifade, bilgiye erişim, özerklik, kendini idare hakkı- Sözleşmenin ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin demokratik değerleri destekleme ve insan hayatını koruma konusundaki düzenlemelerine çok benzer açıklamalar getirmiştir. Her ne kadar Arendt otoriterliği kolaylaştıran propaganda türlerine odaklanmış olsa da, savları bireylerin bilinçli fikirler geliştirme ve bu fikirlere göre eyleme geçme kabiliyetine müdahale eden her türlü devlet uygulamasının doğasına uygulanabilir. Tarihin bu döneminde hepimiz Arendt’in tam olarak ne düşündüğü ve Sözleşmeyle, ondan 20 yıl önce Beynameyi kaleme alanların niye ifadeye güvence vermeyi vazgeçilmez kabul ettiklerini anlayabiliyoruz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi de ifadeyi fikirle bağlayan temel ilkeyi aşağıdaki biçimde dile getirmiştir:

“İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun varoluşunun dayandığı mihenk taşıdır. Kamuoyu oluşmasında vazgeçilemezdir. ... İfade özgürlüğü kısaca seçeneklerini tartan bir toplum gerektiğinde bilgilenmiş olmasına olanak tanır. Dolayısıyla iyi bilgilendirilmemiş bir toplumun gerçekten özgür bir toplum olmadığı söylenebilir.”⁷¹

60. Çok kısaca söylemek gerekirse, altta yatan fikir ve ifade özgürlükleri COVID-19’s yönelik uygun halk sağlığı müdahalelerini desteklemektedir. Bazı durularda bilgi hayatı kurtarır. Öte yandan yalan ve propaganda insanları özerkliklerinden, eleştirel düşünme kabiliyetlerinden, kendilerine ve bilgi kaynaklarına olan güvenlerinden ve toplumsal koşulları iyileştiren türden tartışmalara katılmaktan alıkoyar. En kötüsü, sansürün kasten veya ihmal yoluyla öldürebilecek olmasıdır. Devletleri insan hakları hukukunun çok sayıdaki aracı ve Birleşmiş Milletlerin siyasi organları aracılığıyla

⁶⁸ “Hannah Arendt: from an interview“, *New York Review of Books*, 26 Ekim 1978.

⁶⁹ Ayrıca bkz. İnsan Hakları Komitesi, genel yorum No. 34, 2. bent

⁷⁰ “Hannah Arendt: from an interview“.

⁷¹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Advisory Opinion OC-5/85 13 Kasım 1985 tarihli görüşü, 70. bent.

hükümetlerin güçlü ve bağımsız medyaya olanak tanıma, koruma ve destekleme ve oy kullanma, sağlık ve diğer vazgeçilmez hizmetler ve temel haklar konusunda pozitif hükümet bilgilendirme stratejileri de dahil olmak üzere kamuya güvenilir bilgi sunma güvencelerini vurgulamaya yönlendiren bu ilkelerdir.

61. Dünya genelinde halk sağlığı makamları sağlık sistemlerinin hastalara bakım sağlama kapasitesini güvence altına almak için sosyal mesafe ve diğer zor tedbirlerin uygulanmasını talep etmişlerdir. Bu tespit bilim ve halk sağlığı tecrübesi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. İşe yaraması, yani genel olarak kamunun bu tür zorlukları üstlenmeye razı olması için, bireylerin söz konusu emirlerin dayandığı bilgilerin kanıt temelli olduğuna ve emirlerin kamu yararına hizmet ettiğine güvenmesi gerekir. Temelleri kamunun eleştirel düşünme kabiliyetine duyulan güvensizlikte yatan sansür baskısı altındaki bir ortam kamusal desteği ölümcül derecede yaralar. Buna karşın, kamunun tüm üyelerini karmaşık bilgileri anlayabilecek insanlar olarak gören ve küresel tarihin bu belirsiz ve ürkütücü döneminde onlara ortaklar gibi davranan bir yaklaşım, katlanan enfeksiyon artışına karşı üstünlük elde etmeye yarayacak türden sosyal dayanışma için elverişli olup, nihayetinde sağlık makamlarına halk sağlığını uzun vadede koruyabilecek müdahaleleri geliştirebilmeleri için gereken alanı ve zamanı tanıyacaktır.

62. Bu raporda, alışıldık adım adım öneriler listesi yer almamaktadır. Bunun yerine, tüm hükümetlere yetki alanları kapsamındaki, hatta salgının küresel olduğu göz önünde bulundurularak yetki alanlarının dışında kalan herkese uluslararası insan hakları hukukunun gerektirdiği saygı ve itibarla yaklaşma çağrısında bulunmaktadır. Ahlaki bakımdan bu demokratik katılımçılık tavrı ve sevdiklerinden ayrı kalmak, yalnız ölümler, iş, eğitim ve toplumsal etkileşim kaybı ve milyarların anlamlı hayatlar sürmesini sağlayan kültürel ve dini etkinliklerden mahrum kalmak gibi insanlardan istenen zor adımlar karşısında kamuya cömertlik ve anlayışla yaklaşma isteğini gerektirmektedir.

63. Hukuki bakımdan tüm bireylerin itibarını ve saygınlığı korumak aşağıdakileri içermektedir:

- (a) İnsanlara karşı dürüst olmak ve onlara tüketebilecekleri ve ayrımcılık yapmamayı destekleyen biçimde bilgiye erişim sağlamak;
- (b) Tüm bireylerin kamu sağlığı krizi hakkında, kendilerini koruma ve (resmi veya gayri resmi) sağlık görevlileri için başkalarına bakım sağlamak için gerekenleri öğrenmeleri için gerekli iletişim araçlarına gerçek erişim sağlamak;
- (c) Bağımsız medyanın kamuyu bilgilendirme ve yetkililerden açıklamaları ve eylemleri konusunda hesap sorma rolünü kuvvetle desteklemek ve korumak ve bu role müdahalede bulunmamak;
- (ç) İnsanların dezenformasyona karşı çıkmak ve düzeltmek için gereken araçlara sahip olmasını sağlamak ve özellikle de kriz zamanlarında kilit bilgilerin paylaşımını engelleyecek adımlardan kaçınmak;
- (d) Hastalığın seyrini takip için gerekeni ve yalnızca gerektiği kadarını yapmak. Bu noktada hukuk kriz zamanlarında yapılan yanlışlıkları ve istemsiz haddi açmaları hoş görebilecek kadar esnek olsa da, sınırsız, gözetim olmaksızın ve temel kanunilik ve gereklilik ilkelerini gözetmeden izleme yapılmasını onaylayacak kadar esnek değildir.
- (e) Hiçbir devletin bu kamu sağlığı krizini sağlık tehdidinin kapsamı dışında yasaya uygun olmayan amaçlara yönelik kullanmaması için hesap verilebilirliği sağlamak.

Etkiniz AB Programı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bu belge resmî çeviri niteliği taşımamaktadır. Bu belge Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

